

ՀԱՆՔ

ԵՒ ԻՐԵՆՏՆ ԱՍՏՈՒԳԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԲԵԱՓԻՏՈՒԹԻՒՆԸ մեր նախնեաց մատենագրութեան ոսկեղէնիկ շրջանին մէջ՝ Թանձր քօղով մը ծրարուած ըլլալով դժբաղդարար, եթէ չեմք սխալիր, ուսումնական կամ գիտական բառերու անուանակոչութեան մէջ մուտք գտեր են բաւական բառերու անճիշդ առուուիք, Բայց աստի ցաւայի կէտ մի եւ կը նշմարեմք, որ ի նախնեաց մինչև ցարդ՝ Հանդերձ գիտութեան բարձր կէտին հասնելով՝ տակաւին մեծ անճշգրտութիւն կը տիրէ նոյն բառերու մէջ։ Բայց պիտի չի մոռնամք յիշելու այն բազմարդիւն հեղինակները՝ որոնք եթէ ոչ բոլորովին այլ մասամբ իւր բուսարանեցին մեր ուսումնական բառերն, ինչպէս բուսող մասին Վ. Հ. Ալիշան, և ընդհանուր գիտական բառերու Վ. Հ. Քալունի և Նորայր Բրկանդացի և այլք։

Ուստի սիրելով և փափաքելով ուսումնական բառերու ճշգրտութիւն մը տեսնել մեր ազգային գիտական երկերու և Թարգմանութեանց մէջ, բոլորով կամ գրով պրպըտենք հողերու, ժայռերու և աւազներու մէջ Թաղում բնութեան անգին գոհարները, իրենց անուամբ, բնութեամբ և պատուով, որոց առաջին կրնայ Հանդիսանալ Աղամանդ։

Աղամանդ

Սոյն բառը առ նախնիս միշտ անշփոթ առմամբ գործածուած է, միայն տեղ տեղ փոխանակ Աղամանդի, Ա(ն)դամանդ գրած են, ինչպէս Թ. Աթոր. լծ. կոչ. «Վէմ անդամանդեայ»։ Ոսկ. Յիվ. «Բաւական էր ապա և զանձինս անդամանդեայս դարձուցանել»։ Խոր. գ. 37. «Իբրև կլեաւն ինչ անդամանդեայ»։ Նախնիք աւելի Ա(ն)դամանդ գործածած են քան թէ Աղամանդ. և Ն տառին աւելարդութիւնը այս բառին մէջ իբրև Թարմատար կը նկատուի։

Աղամանդ յունական Αδάμας (ատամաս) բառի ἀδαμασտ արմատին տառադարձութիւնն է. և ոչ միայն մեր լեզուով սոյն բառը տառադարձեալ է, այլ նաև օտարաց. զոր օրինակ Պարսիկ, Արաբացի, Քուրդք և

Թուրք (الاس), Գրգ. صحرى Էլմաս կամ Ալմաս կ'անուանեն, յունականին՝ շատ մերձաւոր հնչմամբ, ինչպէս նոյնը եւ կը նշմարեմք եւրոպական արդի լեզուաց մէջ. լատ. Adamas, սեռ. Adamantis, գերմ. Diamant, անգլ. Diamond, իտ. և սպան. Diamante, ռուս. АЛМАЗЪ, և այլն։ Իսկ նախկին Հնդկական լեզուով բոլորովին տարբեր հնչմունք ունի և կոչի Աժիտա (անկնատանջի կամ անաղարտեցի), կամ Լօհառչիք (յաղորդ մետաղաց)։

Փալով յունական Αδάμας բառի Թարգմանութեան՝ կը նշանակէ անկնատանջի, անխշխելի, կարծր։ Ուստի մեր և օտար լեզուաց մէջ զօրաւոր կամ կարծր նիւթ մը բացատրելու համար՝ փոխարեւարար Աղամանդ կամ Աղամանդեայ թականը կը սեփականուի. զոր օրինակ. «Յոյք որ աղամանդեայն էր, և քան զվէմս եւս հաստատուն»։ «Աղամանդեայ սիրտ, մարմին և հաւատք»։ և այլն։

Աղուլաբար

Աղուլաբար Ադալ Adule լերան (Հերուետիոյ Կոթար լերան մի մասն կը կազմէ) մէջ առատ գտնուելով՝ նոյն անուամբ կոչուած է։ Գրգ. Adulaire (pierre), իտ. Adulare. Առաջին անգամ սոյն բառը տառադարձութեամբ Վ. Հ. Քալունի կը կազմէ, Նորայրի բառարանին մէջ կը պակսի։ Աղուլաբարէն պէտք չէ որոշել Ադալաբ բառը՝ զոր Հ. Մենէլիշեան կը գործածէ Adulaire ի համար։ Մենք բառերու միակերպութեան փափաքանօք, լաւ համարեցանք արդէն եղածը (Ադալաբար) գործածել, որ ստուգաբանօրէն ալ ճիշտ է, քան թէ ի դուր նոր բառ մը ստեղծել։

Ագսիւ կորինդոն

Առաջին անգամ սոյն բառը մեր Հանքաբանութեան մէջ գործածեք ենք. գլ. Τελεσία, յն. τελεσιος (դիւսիոս) = կատարեալ բառին տեղ. բայց Համառօտութեան համար յստիկ Τεlesia քաղաքին (ուր կը գտնուի լաւ) Տեչիսիկ, Տեչիսիս, կամ ըստ Վ. Հ. Քալունի նոյն Տեչիս կրնայ գործածուիլ։

Ալաբաստ

Նոյն է Ալապաստրի Albâtre բառին հետ. — Տես ի կարգին։

Ալաքար

Ալաքար. գղ. *Albite*, իտ. *Albite* բառին տառադարձեալն է, զոր առաջին անգամ Վեր. Հ. Քալ. կազմած է: Սոյն հանքը Գաղղիոյ Ալքի քաղաքին անուամբ կը կոչուի, վասն զի հոն առատութեամբ կը գտնուի: Նորայրի բաւարանն չունի սոյն բառը, բայց Հ. Մէնէվիշի Հանքարանութեան մէջ *Albite*ի նախ սեփականուած է Հ. Քալ. Ալաքարը, և ապա՝ Սյիտաքար, Նատրոնի ինքտապար:

Ալապաստր

Ալապաստր. գղ. *Albâtre*, իտ. *Alabastro*. Յունարէն *Αλάβαστρον* աղապաստրոն բառի տառադարձութիւնն է: Տառադարձութեամբ փոխանակ Ալա (պ) աստորի կը գրեն Ալա (բ) աստոր: Ըստ տե. կոչման (Սոս մերմերի) կըրնամբ թարգմանել Ձրակոռ: Ոմանք կը գործածեն նաև *Լսնակոռ*, որ թէև Ալապաստրի ներդաշնակութիւնը չունի, բայց իբրև լաւ կազմուած բառ կրնայ բաւարաններու մէջ մուտ գտնել:

Ալումինիոն

Ալումինիոն է տառադարձութիւն գղ. *Aluminium* (ի լատ. *Alumen* պաղղեղ կամ լեղ) բառէ, որուն Քալուինին սեփականած է Պաղղեղածին, իբր պաղղեղ կամ լեղ (տնկ. շապ) առաջ բերող կամ ծնող. իսկ Նորայր՝ Բնակեղ (բնական լեղ): Այս բառերէն երկրորդը աւելի գործածական կը համարուի:

Ածխազազ

Սոյն բառը Հ. Մէնէվիշի Հանքարանութեան մէջ սեփականուած է գղ. *Grisou* բառին, որուն շատ առաջ սեփականուած էր Մօրից կազ, թարգ. *Gaz de marais*, որ նոյն է լեղ *Grisou*. Այս երկու հոմանիշ բառերու ընտրութիւնը գործածողին ճաշակին կը թուուի:

Ածխաթմոն

Ազգային թերթերու և ուսումնական զրգերու մէջ, այս բառը սեփականուած է գղ. *Acide*

carbonique բառին, ըստ Հ. Քալ. Բնածխական քրոնոստ: Իբրև համառոտութիւն Ածխաքրոն բառը շատ լաւ կը համարիմք, և զայն գործածողներուն մտադիրը հետևող պիտի ըլլայինք՝ եթէ ներելի ըլլար քիմիայի աւան *igue*, այնք *euai*, ոչ *ure* մասնիկներով՝ ի բնագիտաց կազմուած պատնէշը փլցնել անցնել: Բայց քաջածանօթ է հմուտ անձանց և մասնագիտաց, որ Էւրոպացիք ևս պատկառելի են քիմիայի այս ամրակալով պատնէշէն, և փոխանակ *Carbonacide*, *Carbon-acido* գործածելու, *Acide carbonique*, *Acido carbonico* բառերն նախամեծար համարելի են:

Շարաշարեղի

Հ. ՍԻՄՈՆ ԵՐԵՄԵԱՆ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՏԱՐԲԱՐԱՆԱԿԱՆ ԲԱՌԻՑ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՄԵՋ

Գ Ի Տ Ո Ղ Ո Թ Ի Ի Ն Բ

Ե. ՏԵԶԱՍԻ

Քանի մ'օր առաջ այսպիսի վերնագրով տետրակ մի ձեռքս հասաւ, խալիբէն լեղուով զրուած, մեծադիր ուլածալ մը, 12 էլ պարունակութեամբ, յորում քաջածանօթ հմուտ հայագէտն իր խորհրդածութիւնները կ'ընէ Հ. Մ. Քալուինիոյ նորատիպ (բ. տպ. վե. բանորոգուած) Արոնեստարանոսթեան լեղուի մասին, և նաև այդ նկատմամբ թիպագրիտնի մէջ Պր. Բոլառտ ստորագրութեամբ բանասիրի մը գրած գիտողութեանց վրայօք:— Այս տետրակը պատճառ առաւ ինչ ձեռք բերելու և գրեթէ ծայրէ ի ծայր կարգալու վերոյշեալ Արոնեստարանոսթեանը, և յետոյ քանի մը ոչ նրբին անդրադարձութիւններ ընելու, զորս երկու տողով պարզեմ: Ուստի